

Branislav Djurdjev

POSTANAK BRDSKIH, CRNOGORSKIH I HERCEGOVAČKIH PLEMENA*

Proučavanje podataka koje daju popisi hercegovačkih, severno-albanskih, brdskih i crnogorskih stočarskih oblasti u turskim defterima iz XV i XVI veka pomaže da problem postanka plemena u tim oblastima bude naučno objašnjen. Ti podaci i sami za sebe daju važne elemente za rešavanje problema, a još više imaju važnosti kad se uporede i dovedu u vezu sa nekim podacima iz naših i mletačkih pisanih izvora i sa podacima koje daje narodna tradicija.

Neki etnografi, ispitivači narodnog života — poput J. Erdeljanovića, J. Cvijića i njihovih učenika — došli su do čudnog zaključka. Oni usvajaju, s jedne strane, svedočanstvo narodne tradicije iz kojeg proizlazi, kad se uzme u obzir nabranje pasova i spomen u pisanim dokumentima rodonačelnika plemena ili njegovih neposrednih potomaka kako ih daje narodna tradicija, da su spomenuta plemena postala u XV ili u XVI veku, ali u isto vreme, s druge strane, tvrde da ta plemena vuku svoje poreklo od staroslovenskog plemenskog uređenja. Oni ne priznaju ili drukčije tumače dokaze K. Jirečka da se plemensko uređenje u tim krajevima razvilo od srednjovekovnog stočarskog katunskog uređenja.

U nekoliko primera navešćemo kratko šta daje narodna tradicija, a šta daju pisani izvori, naročito turski katastarski defteri.

Narodna tradicija vezuje postanak plemena Pipera sa prvim vojvodama Milicom Djurkovim i posle njega Božidarom Vukotinim, a kao rodonačelnika zavalskih i potpečkih Djurkovića spominje Radula Nikačeva, unuka Djurkova. Erdeljanović stavlja Božidara Vukotina u drugu polovinu XVI ili u početak XVII veka na osnovu toga što M. Bolica (1614) spominje piperskog vojvodu Raoslava Božidanova. Što, prema Erdeljanoviću, treba ispraviti u Radoslav Božidarov. Po nabranju pasova Božidar i Radul treba da su živeli negde oko sredine XVI veka. Shodno tome Erdeljanović stavlja u to vreme formiranje sadašnjeg plemena Pipera.

Turski popis Hota, Kuča, Pipera i Klimenata iz 1497. godine spominje kao glavare Pipera spahije Božidara, Radula i Vuka. Da ostavimo po strani pitanje ko je Vuk, ali je jasno da su spahije Božidar i Radul

* Referat na IV kongresu istoričara Jugoslavije u Sarajevu.

vojvode koje spominje narodno predanje, Božidar Vukotin i Radul Nikačev. Djurkovići su upisani u defter za skadarski sandžak iz 1570. godine, a u defterima iz XV veka nema im traga. Shodno tome formiranje plemena Pipera treba staviti u drugu polovinu XV veka. Podaci iz toga popisa još objašnjavaju otkud se Milica Djurkov iz Lutova spominje u narodnoj tradiciji kao glavar Pipera. U to vreme, prema svedočanstvu deftera, Bratonožići su bili u zajednici sa Piperima.

Kad se uporede podaci iz mletačkih izvora iz sredine XV. veka, naročito podaci iz ugovora iz 1455. godine, podaci iz skadarskog deftera iz 1485. godine i podaci napred spomenutog popisa, onda se vidi da kasniji delovi Hota, Kuča i Pipera nisu 1455. godine još ujedinjeni, nego da se u ugovoru pojavljuju kao posebne jedinice, a 1485. godine oni su već sastavni delovi sjedinjene teritorije. Iz toga je jasno da su se teritorije Hota, Kuča i Pipera ujedinile u drugoj polovini XV veka. Dodao bih samo još to da uporedjenje podataka iz mletačkih izvora iz sredine XV veka i podataka iz povelja Djurdja Crnojevića o Malonšićima pokazuju takodje da je teritorija Malonšića sjedinjena u drugoj polovini XV veka. Defter za hercegovački sandžak iz 1477. godine potvrđuje zaključak da su neka druga plemena nastala u drugoj polovini XV veka, jer su u njemu upisani glavari o kojima narodna tradicija kaže da spadaju ili u rodonačelnike plemena ili u njihove neposredne potomke. Da su u XV veku nastala plemena znalo se to i prema ranijem materijalu. Jirčček je takodje stavljao postanak plemena od katuna u XV vek. Samo još da se podsetimo na to da je, prema istraživanjima P. Sobajića, ban Ugren od Ugrenovića koga je, prema narodnoj tradiciji, savladao Nikša, rodonačelnik plemena Nikšića i Rovaca, živio u XV veku.

Nije teško shvatiti zašto su se te teritorije sjedinile baš u to vreme, šta je bila istorijska potreba za ovakvo ujedinjenje. Nije teško videti da je proces opadanja srpskog i bosanskog feudalnog uredjenja i propadanja državnog uredjenja zahtevao povezivanje u lokalne zajednice koje se zasnivaju na prirodnijim i prisnijim vezama nego što su državne veze, a s druge strane nije teško shvatiti da je uvođenje turske vlasti pogodovalo učvršćenju toga procesa. Odlike turskog gospodstva u prvim vekovima bile su takve da je oslobadjana naturalna privreda od ranijeg feudalnog pritiska koji je izazvan razvitkom robno-novčanih odnosa. Tursko feudalno i upravno uredjenje je pogodovalo jačanju samouprave na selu. Naročito je smena vlasti pogodovala razvitku samoupravnih jedinica u izrazito stočarskim oblastima. Ipak, objašnjenje po kojem su neka plemena u našim jugozapadnim krajevima (zapravo to je izričito rečeno samo za Kuče) nastala u okvirima turskog nahijskog uredjenja, u okvirima nahije, ako bi se samo na to svelo, bilo bi jednostrano objašnjenje. Sigurno je da su se neka plemena kao autonomne jedinice prema turskoj vlasti odnosile pravno izraženo kao takozvane vlaške nahije. Uzgred treba primetiti da se neka plemena nisu odnosila prema turskoj vlasti kao nahije. Plemena u Crnoj Gori u XVI i XVII veku su se odnosila prema turskoj vlasti u pravnim okvirima

«zemlje Crne Gore» koja je bila u to vreme sastavljena od plemenskih i seoskih oblasti, a nahije u njoj su bile izrazito teritorijalne organizacije.

Nahije su se obrazovale, po pravilu, prema zatečenom stanju u lokalnoj teritorijalnoj podeli i menjale svoje granice uticajem raznih faktora i potreba. Već sami nazivi nahija u tim oblastima u XV veku pokazuju da je obrazovanje plemena, odnosno knežina, bio primarni proces, a da se podela na nahije tome saobražava. Hercegovački defter iz 1477. godine popisom je zahvatio baš proces naseljavanja, odnosno učvršćivanja stočara (vlaha) po župama i u njemu se mogu videti razni stadiji u teritorijalizaciji stočarske katunske organizacije i njeni odnosi u procesu prožimanja katunske i seoske, odnosno župske organizacije. Tu se nahija Nikšići zove i Gračanicom, a nahija Bjelopavlići i Zetom, dok se oblast Drobnjaka zove Komarnicom. Oblast oko sadašnjeg Nikšića posjednuta je »vlasima« koji su organizovani u nahiji Onogošt, jer su naselili južni deo oblasti Onogošt. U istom defteru upisana je na drugom mestu nahija Onogošt kao nevlaška nahija. U njoj se nalaze opustela sela. U tim popisima se vidi proces potiskivanja ranijeg naziva župe od strane imena koji je vezan sa katunskom organizacijom, što je kao proces već ranije konstatovano na materijalu iz naših i mletačkih izvora. Podaci skadarskog deftera iz 1485. i podaci popisa plemena iz 1497. pokazuju takodje jasno potiskivanje imena župa, što je naročito jasno u podacima o Luškoj župi.

Mi danas poznajemo dosta dobro proces stvaranja knežina kao teritorijalnih organizacija seoske samouprave, zahvaljujući podacima iz turskih katastarskih deftera. Podaci koji se odnose na Srbiju iz druge polovine XV i prve polovine XVI veka pokazuju jasno kako su se knežine razvile iz srednjovekovne stočarske organizacije u kojoj su takodje knežine ujedinjavale katune kao što su kasnije knežine ujedinjavale sela, iako je knežina u katunskoj organizaciji obuhvatala labavijom vezom katune nego kasnija knežina sela, a u nekim oblastima u katunskoj organizaciji nisu se u periodu pre turske vlasti ni razvile knežine. Taj proces nije jednostavan, kao što nije jednostavan ni proces teritorijalizacije katunske organizacije pri organizovanju plemena. Seoska organizacija, negde manje ili više razorena, a negde modifikovana, učestvovala je pri obrazovanju plemena. Na očuvanim i stvorenim seoskim elementima pri teritorijalizaciji katuna i počivaju oni sačuvani ili u procesu iznikli feudalni i polufeudalni elementi koji igraju ulogu pri obrazovanju plemena.

Vojvode i knezovi koji se spominju u defteru za hercegovački sandžak iz 1477. godine, vojvoda Radosav Stjepanov iz Gornje Morače, knez Bogić Bratojević iz Donje Morače i drugi uživaju posede u selima, imanja koja su stekli za vreme promene vlasti. Već smo rekli da su 1497. godine piperske vojvode bile priznate kao spahije od strane turske vlasti. U samoj Crnoj Gori, kada je pala pod tursku vlast, do dolaska Skendera Crnojevića za sandžackog bega, odnosno do zavodjenja filuridžijskog statusa za sve stanovnike Crne Gore, postojala su dvojica spahija, jedan od njih je bio Aleksa Božidarović, vojvoda od

Njeguša, čiji su posedi upisani u kasnije deftere. U Crnoj Gori crkva je imala svoja imanja sa donekle očuvanim feudalnim odnosima na njima. Kao feudalna organizacija, oslonjena na sveštenstvo koje je i u patrijarhalnim odnosima predstavljalo stalež i povezana sa glavarskim slojem, crkva je u Crnoj Gori XVI i XVII veka imala veliku ujediniteljsku ulogu. U prvoj polovini XVII veka tome je još pridodao crnogorski spahija koji se pojavio kao organ ojačale autonomije Crne Gore pod turskom vlašću.

Iako je feudalno uređenje u tim vekovima opadalo u krajevima o kojima je reč, iako je ono zamenjivano patrijarhalnim oblicima života, feudalni i polufeudalni elementi su imali svoju konstitutivnu ulogu u ujedinjavanju teritorijalnih zajednica koje će služiti kao podloga za obrazovanje plemena.

Ali sve to što smo rekli nije razlog da poričemo ulogu katunske organizacije pri obrazovanju plemena u krajevima o kojima je reč.

Jireček je već doneo dokaze da se istim imenom ranije nazivaju katuni kao što se kasnije nazivaju plemena, da se katuni u XV veku ujedinjuju, da obuhvataju župe i da imena katuna, odnosno plemena, potiskuju imena župa.

Uporedjenje podataka iz skadarskog deftera iz 1485. i popisa Hota, Kuča, Pipera i Klimenata iz 1497. pokazuje jasno da su se negde pre 1485. obrazovale njihove teritorije, po svemu izgleda sa knežinskom organizacijom, sa izmešanim srpskim i arbanaskim etničkim elementima, a da se između 1485. i 1497. naselili srpski katuni u Kučima, Piperima i Klimentima. U tom popisu se te nove jedinice koje su prodrle u ranije formirane seoske zajednice koje su se, kao što se iz podataka daje zaključiti, takođe formirale pod uticajem teritorijalizacije katunske organizacije, izričito nazivaju katunima. Ti novi katuni su potisnuli staru seosku organizaciju kod Kuča i naročito kod Pipera i obrazovali prožimanjem sa starijom strukturom strukturu tih plemena. To se vidi iz skadarskog deftera iz 1570. godine, gde je dobar deo imena ranije pridodanih katuna uveden kao jedinice plemena, verovatno bratstava, sudeći bar po istim patronimičnim imenima ranijih katuna i kasnijih plemenskih jedinica.

U svome radu »Iz istorije Crne Gore, brdskih i malisorskih plemena« (Radovi Naučnog društva BiH II — 1954), gde sam izneo i interpretirao ove podatke, pokušao sam da objasnim i formiranje teritorija tih plemena pre 1485. godine. Tu sam pokušao da objasnim ulogu katuna koji potiču iz katuna Lješa Tuza, spomenutog u Dečanskoj povelji (1330). Tu sam pokušao da utvrdim kretanja tih katuna na osnovu podataka Skadarskog zemljišnika (1416), toponomastičkih podataka i podataka turskih deftera (i iz njih topomastičkih podataka), upoređenih sa popisom zetskih lokalnih zajednica u ugovoru sa Mlecima iz 1455. godine. Pokušao sam da utvrdim ranija kretanja tih katuna od piperskih i kučkih planina do zimskih staništa u okolini Skadra i njihovu kasniju teritorijalizaciju s jedne strane u istoimenim selima u skadarskoj okolini i s druge strane u teritorijalnim jedinicama iz kojih će se razviti plemena i delovi plemena u zetskim planinskim krajevima.

To se, pored svih istraženih detalja, ipak može u neku ruku oglasiti hipotezom, ali ono što je izneseno o ulozi srpskih katuna u obrazovanju strukture plemena Pipera i Kuča u drugoj polovini XV veka nije li-poteza, nego proizlazi jasno iz podataka koje daju spomenuti defteri.

Sada radim na objašnjenju postanka plemena Nikšića i tražim vezu u kretanjima katuna koji su učestvovali u obrazovanju plemena Nikšića, nahije Nikšići u Polimlju i Potarju i oblasti Nikšića kod Podgorice (sada Nikči u Klimentima). Neki podaci iz toponomastike i iz narodnog predanja izgleda da mogu dati rešenje.

Ne postavlja se dilema da li su se naša dinarska plemena razvila sjedinjenjem katuna ili ujedinjenjem sela. Materijal očigledno pokazuje da je katunska organizacija u procesu vezivanja za teritoriju u svojoj okolini menjala ili modifikovala seosku organizaciju u njoj, a da je seoska organizacija imala konstitutivnu ulogu u obrazovanju plemena, donekle slično kao kod knežina, *s tom razlikom što se knežina, udaljena od svoje katunske oblasti iz koje je potekla, obrazujući teritorijalne knežine, utopila u teritoriji, a pri obrazovanju plemena katuni i bliska teritorija za stanovanje povezivala su se u jednu celinu. Shodno tome su se plemena obrazovala kao vojnodemokratske jedinice, a knežine kao jedinice seoske samouprave.* Jasno je da plemena kao vojnodemokratske jedinice imaju znatno veća autonomna prava nego knežine (čak plemena postavljaju u neku ruku pitanje suvereniteta na svojoj teritoriji), a da knežine imaju nekih vojnih elemenata u svojim organima i u nekim svojim vojnim obavezama. Razume se da su, shodno tim okolnostima, u plemenima više učvrstili patrijarhalni oblici života nego u knežinama, i to naročito kod onih plemena kod kojih je povezivanje izvršeno iz osnovne potrebe da se katuni brane i čuvaju. Pri procesu postanka plemena i knežina iz stočarske katunske organizacije potiče jačanje i učvršćenje patrijarhalnih oblika života, pa je razumljivo zašto postoji razlika između plemena i knežina u tom pogledu.

Ulogu katuna u obrazovanju nekih plemena prikazaću na jednom primeru.

Poznata je stvar da narodna tradicija kaže da se pleme Rovci razvilo od doseljenika koji su bili ranije pod starešinstvom Nikše, prema narodnoj tradiciji, rodonačelnika Nikšića i dve trećine stanovništva Rovaca. Doselili su se pod sinom Nikšinim Gojakom. Naročitu ulogu u obrazovanju plemena odigrao je njegov potomak Vuksan sin Bulatov. Doseljene porodice Bulatovića, Šćepanovića, Srezojevića, i Vlahovića su se kasnije razvile i obuhvatile većinu stanovništva Rovaca.

U hercegovački defter iz 1477. godine Rovci su upisani kao nahija, ali i kao džemat. Oni su za razliku od nekih drugih oblasti popisanih u tom defteru jedan džemat i jedna nahija. Iz popisa Gornje Morače u istom defteru znamo da džemat u ovim popisima znači katunsku organizaciju. Tu izričito stoji uz upis džemata vojvode Radosava sina Stjepanova na margini drugi upis njegovih poseda koji započinje rečima: »Mezkûr katun basi Radosavin«. ... I inače iz tih popisa je jasno da jedan »vlaški džemat« (ovo su popisi vlahu u defteru) drži u ovim oblastima određene katune; kod svakog džemata stoji gde katunuju,

a gde zimuju. To je jasno i u popisu Rovaca. U tom džematu je upisan knez Vuksan za koga znamo da je sin Bulatov. Zatim je upisano pet kuća sinova Šćepanovih, pa četiri kuće sinova Srezojevih i dve kuće sinova Vlahovih (tu će valjda spadati i kuća udovice Mare koja je medju njima upisana). Te kuće u ovo vreme ne predstavljaju većinu stanovništva Rovaca nego samo oko četvrtine, jer je u Rovcima tada upisan 51 dom. Prvih 13 kuća u popisu Rovaca u tom defteru upisano je na sinove Bulatove, Šćepanove, Srezojeve i Vlahove, a ovi su, prema predanju, sinovi Gojakovi, što će reći da su u defteru iz 1477. upisani unuci Gojakovi. Mora se istaći da se sve slaže. Podaci iz prve polovine XV veka pokazuju da je ban Ugrin — kako ga zove narodno predanje — tada živio. Njega je pobedio Nikša i čitav narod župe — po defteru znamo da se ona zvala Gračanica — prišao je da poljubi ruku Nikši — kako to kaže narodno predanje. Tada je Gojak prešao u Rovca. Godine 1477. u Rovcima su upisani njegovi unuci. Raniju istoriju Nikšića, pitanje otkud pre toga Nikša u Morači i da li je taj Nikša u Morači isti Nikša o kojem je ovde reč ili se u legendarnoj ličnosti Nikše steklo više predaka Nikšića, da li Nikšići potiču iz Zete i odakle potiču, kakve veze imaju ovi Nikšići sa Nikšićima kod Podgorice i sa Nikšićima u Polimlju i Potarju, ostavićemo za drugi put. Samo to se sve ne može razumeti i dovesti u vezu, ako se ne uzme da su to stočarska kretanja, seobe katunske organizacije, i ako se ne shvati uloga katuna u obrazovanju plemena.

Ali nisam sve ovo naveo da pokažem ulogu katuna u postanku plemena na nejasnoj predistoriji Nikšića nego na jasnoj istoriji Rovaca. Važno je konstatovati da su sadašnja bjelopavlićka katuništa Štitovo, Ponokvica, Vukotica i Branik 1477. godine upisana Rovcima kao njihova katuništa. Ta su katuništa bila izložena napadima Bjelopavlića koji se u isto vreme razvijaju u jako i agresivno pleme. Bjelopavlići su na kraju ta katuništa preoteli od Rovaca. Tu je očevidna potreba da se Rovca povežu jednim plemenskim jezgrom koje će snažnije delovati nego po rodovskoj liniji nepovezani delovi ranije oblasti Rovaca.

O svemu tome sam izneo podatke u svojoj raspravi »Novi podaci o najstarijoj istoriji brskih plemena« (Istorijski zapisi XIII, knj. XVII, sv. 1-1960). Onde su još izneseni podaci o Bjelopavlićima, Gornjoj i Donjoj Morači iz tog deftera. Uloga katuna u obrazovanju tih plemena je iz tih podataka vidna.

Naročito je važno podvući da se plemenska organizacija sa izrazitim plemenskim uredjenjem razvila kod stočara u tim krajevima gdje su se plemena obrazovala u dolovima koji katuništima nisu opkoljeni nego su katuništa na periferiji plemenske oblasti tako rasporedjena da se moraju dobro čuvati i braniti od suseda sa kojima se planina deli ili koji planinu ugrožavaju. Tu se nije stvorila federacija u svemu ravnopravnih bratstava ili se nije održala ako se prvobitno stvorila. Tu se stvorilo plemensko jezgro koje je jednog porekla ili navodno jednog porekla. To jezgro čak drži ostale pripadnike plemena, negde više a negde manje, ne sasvim ravnopravnim sa pripadnicima jezgra. Takvi su potomci i navodni potomci Bijelog Pavla, zatim »Vasova

djeca«, Piperi, u Kućima Drekalović, a — kao što smo videli — u Rovcima se izdvajaju Gojakovi potomci. Istina, kod Kuća dosta pozno se naseljavaju i jačaju Drekalović, a Stari Kući su se, kako izgleda, drukčije međusobno odnosili, jer su bili izmešani i etnički i verski, što su oni i kasnije. Kad je reč o Nikšićima, mora se istaći da su i njihova katuništa, prema svedočanstvu deftera iz 1477. godine, u vreme učvršćenja plemena u Župi bili daleko od njihovih zimskih staništa, na planini Lukavici.

Hercegovački defter iz 1477. godine pokazuje da su drukčiji uslovi delovali u organizovanju plemena Gornja i Donja Morača, bar u to vreme. Kod njih su dolovi igrali ulogu u povezivanju delova, jer su katuni bili oko dolova. Gornja Morača se tako obrazuje kao izrazito stočarska oblast sa jednim vojvodom starešinom sve katunske organizacije u njoj. Donja Morača se obrazovala kao seoska oblast sa katunima okolo nje. Međutim, baš se tada naseljava džemat (katun) Bogića sina Bratojeva, koji je u popisima deftera iz 1477. godine još upisan među vlasima Onogošti, ali stoji da se taj katun preselio u neka sela Donje Morače. To će biti sigurno legendarni Bogić od kojeg potiču ili navodno potiču dve trećine Donjomoračana. Istina, po predanju, Bogić se doselio iz Hota. Ali po podacima deftera iz 1477. godine izlazi jasno da su se »vlasici« koji se nazivaju Onogošti u to vreme tek naselili u oblast Onogošta.

U Crnoj Gori plemena su u XV, XVI i XVII veku pravno uokvirena u »zemlji Crnoj Gori« i kad je ona samostalna i kad je priznavala tursko vrhovništvo. Ta zemlja se konstituisala kao seoska i katunska oblast. Ona se i kasnije delila na plemensku i seosku oblast. Plemena se baš nalaze koncentrisana u oblasti koja se naziva Katunima. Katunskom nahijom. Izvan te oblasti plemena se još nalaze u krajevima u kojima se u ranijim dokumentima takodje spominju katuni. Kad su se katuni teritorijalizirali, povezali se dolovima i obrazovali plemena. znatno manja nego brdska, raspored katuna i odnosi među plemenima slučili su se tako da su stvoreni uslovi za obrazovanje plemena kao federacija bratstava uz elemente seoske organizacije u okvirima »zemlje Crne Gore« koja je sama bila federacija plemena i sela, odnosno knežina. Ovde se samo može izuzeti pleme Malonšići, izloženo udaru na periferiji, čija je oblast kasnije jednim delom i zauzeta od strane Bjelopavlića, kada je pleme nestalo. Tu se stvorila plemenska organizacija sa osnovnim plemenskim jezgrom, slično kao kod tipičnih brdskih plemena. Ali Malonšići potiču od katuna koji je poreklom arbanaški, dok oskudni materijal o katunima u Crnoj Gori spominje samo vlaške, odnosno srpske katune, ukoliko se njihova imena kasnije sreću kao plemena.

Kad R. Kovijanić u svom delu »Pomeni crnogorskih plemena u kotorskim spomenicima« (Titograd, 1963.) na kraju zaključuje da su se crnogorska plemena razvila iz seoskih naselja, a ne iz katuna, može čovek da razume zašto to on tvrdi. Ako se jednostrano shvati problem postanka plemena i postavi dilema da li su se plemena razvila iz katuna ili iz seoskih naselja, onda može da se dobije jedan rezultat

kad se gleda sa kotorskih strana, a drugi kad se gleda od strane Komova. Kad postoje jako brojni dokazi da su katuni, odnosno knežinske organizacije koje su proizašle iz katunske organizacije bile konstitutivni faktor ne samo pri obrazovanju plemena u Brdima i Hercegovini nego i pri postanku knežina u Srbiji i Bosni, onda oskudni podaci o tome da se Čeklići ranije spominju kao katun, a Bjelice kao vlasi, pa su valjda živeli u katunima, imaju sasvim drukčiji značaj. Mi iz XV veka nemamo ni približno sličnih izvora o Crnoj Gori kao što imamo o Brdima, pa čak nemamo tako sigurno narodno predanje. Kad imamo turske deftere o Crnoj Gori, proces starijeg formiranja crnogorskih plemena bio je već završen, a čitava Crna Gora ima filuridžijski status. U svojim ranijim radovima ukazao sam da su plemena u Crnoj Gori u XVI i XVII veku bliže knežinama, pa se u nekim savremenim dokumentima i nazivaju knežinama. To su plemena, jer su se za razliku od knežina razvile kao vojnodemokratske organizacije. Ta vojnodemokratska organizacija razvitkom autonomije »zemlje Crne Gore«, koja započinje uvodjenjem filuridžijskog statusa za čitavu Crnu goru, proširena je i na seoske njene delove. Tek u XVIII veku, kad je Crna Gora svedena na izrazito planinsku oblast koja se bori za svoju potpunu samostalnost, jačaju plemenski elementi u Crnoj Gori.

U svome radu »Teritorijalizacija katunske organizacije do kraja XV veka« (Simpozijum o srednjovekovnom katunu, Sarajevo — 1965.) rekao sam da je katun organizacija stvorena za iskorišćavanje pasišta na visokim planinama i za rad oko stoke, a da se u katunu i pomoću katuna spajali i rastavljali rodovi, da su se procesom teritorijalizacije katuna i delova katuna razvila plemena i knežine. Kako se to ostvarivalo pri obrazovanju plemena, mislim, ovde sam dovoljno pokazao. U tom radu sam još ukazao da se kod sviju plemena kod kojih se razvilo plemensko jezgro može naći ili naslutiti arbanaška komponenta. Mogao bi se postaviti opšti zaključak da su u krajevima o kojima je reč uticajem vlaških, odnosno srpskih katuna uspostavljena plemena kao federacije bratstava, a uticajem arbanaških katuna ili njihovih delova, odnosno njihovim doseljavanjem, da su se stvarala plemena sa plemenskim jezgrom. U tom radu sam ukazao zašto je tako. Arbanaški katuni, bar ovi koji su uticali na razvitak plemena o kojima je reč, očuvali su više stare katunske odlike, manje su bili izloženi uticaju feudalnog uređenja. Za to sam izneo u radu izvesne dokaze.

Još treba na nešto ukazati. Povezivanje nekih katuna u Zeti i Crnoj Gori u jednu celinu sa okolnim delovima započelo je da jača onda kad su se u njihovim udaljenim zimskim staništima jače razvila sela i ojačala feudalna organizacija, odnosno kad je počeo da jača pritisak feudalaca. To je naročito jasno u prvoj polovini i sredinom XV veka pri procesu stvaranja teritorijalnih zajednica u Zeti koje su se razvile od katuna i od kojih je dobar deo ušao kasnije u sastav plemena Kuča i Pipera. Tada su u skadarskoj okolini u njihovim zimskim staništima, uvodjenjem inletačke vlasti i jačanjem feudalnog uređenja, nestali uslovi za njihovo zimovanje. Narodno predanje u Crnoj Gori govori takodje o prestanku seljenja u zimovnike i o prelasku

na zimsku ishranu stoke listom. Po svemu je to bilo sredinom i u drugoj polovini XV veka, kada se u Crnoj Gori razvija država Crnojevića, kada u njenim okvirima na padinama koje leže od njene katunske oblasti prema Zeti, Morači i Skadarskom jezeru jača broj stanovnika i stabilizuje se feudalno uredjenje saobraženo elementima jačanja patrijarhalnih odnosa. Tu se u Katunima, u kasnijoj Katunskoj nahiji, u to vreme odigrao sličan proces kao ranije u izvesnim delovima Zete, obrazuju se teritorijalizacijom katuna relativno male teritorijalne zajednice, ona plemena koja se bitno razlikuju od brdskih. U isto vreme se u Brdima i jednom delu Hercegovine u uslovima koje je stvorilo prodiranje turske sile, propadanje domaće feudalne organizacije i kriza seoskog života, koja se čak izražavala ponegde u župama u propadanju sela, odigravao proces koji smo ranije opisali. Crna Gora nije taj proces doživela ni kasnije u uslovima autonomne zemlje. U njoj su se u XVI i XVII veku doseljeni delovi katuna i doseljene porodice utapale u već stvorenoj organizaciji.

Mnogo što-šta se u istoriji Crne Gore u XVI i XVII veku ne razume zbog toga što se Crnoj Gori u to vreme pripisuje struktura brdskih plemena, odnosno njena plemenska struktura iz XVIII veka.